

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра міжнародного і європейського права

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Декан юридичного факультету

 Віталій СЕРЬОГІН

«31» Серпня 2023 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

Міжнародне право навколишнього середовища

(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти:	перший (бакалаврський)
галузь знань:	29 Міжнародні відносини
спеціальність:	293 Міжнародне право
освітньо-професійна програма	Міжнародне право
вид дисципліни:	обов'язкова
факультет:	юридичний

2023/2024 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою юридичного факультету

«31» серпня 2023 року, протокол № 1

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Сироїд Тетяна Леонідівна, доктор юридичних наук,
професор, завідувач кафедри міжнародного і
європейського права

Програму схвалено на засіданні кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету

Протокол від «31» серпня 2023 року № 1

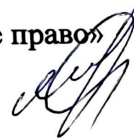
Завідувач кафедри
міжнародного і європейського права

Тетяна СИРОЇД

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 293 Міжнародне право

Гарант освітньо-професійної програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти «Міжнародне право»
кандидат юридичних наук, доцент

Ліна ФОМІНА

Програму погоджено науково-методичною комісією юридичного факультету

Протокол від «31» серпня 2023 року № 1

Голова науково-методичної комісії

Ганна ЗУБЕНКО

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Міжнародне право навколишнього середовища» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра галузі знань 29 Міжнародні відносини спеціальності 293 Міжнародне право.

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни «Міжнародне право навколишнього середовища» є розгляд глобальних екологічних проблем та політики міжнародного екологічного співробітництва, спрямованої на їх вирішення, формування у студентів знання та розуміння необхідності міжнародного співробітництва у сфері охорони навколишнього середовища задля забезпечення стійкого розвитку природи в умовах зростаючого на неї техногенного впливу, наслідки якої не мають державних кордонів.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни

Основними завданнями вивчення дисципліни є:

- знання історії, джерел та принципів міжнародного права навколишнього середовища;
- вивчення концепцій екологічної безпеки та сталого розвитку; напрямів діяльності міжнародних організацій у сфері охорони навколишнього середовища; особливостей міжнародної відповідальності та реалізації міжнародно-правових норм у галузі охорони довкілля;
- опанування міжнародно-правових аспектів регулювання небезпечної для довкілля діяльності; міжнародно-правових аспектів охорони природних об'єктів;
- приділення уваги регіональним механізмам правового регулювання співробітництва держав у сфері охорони довкілля;
- вивчення особливостей імплементації міжнародно-правових норм у галузі охорони навколишнього середовища на національному рівні;
- вміння виокремлювати та аналізувати міжнародні прецеденти в галузі охорони навколишнього середовища;
- вміння готувати довідки та рекомендації з питань міжнародного права навколишнього середовища для органів державної влади України;
- навчитися використовувати набуті знання у професійній юридичній діяльності; вміти вирішувати казуси та гіпотетичні задачі з даної теми.

1.3. Кількість кредитів – 5

1.4. Загальна кількість годин – 150

1.5. Характеристика навчальної дисципліни

Предмет вивчення дисципліни спрямований на вивчення правовідносин, що виникають між суб'єктами міжнародного права у сфері попередження, обмеження та ліквідації негативних наслідків впливу на навколишнє середовище, а також раціонального використання природних ресурсів, тісно пов'язана з іншими галузями сучасного міжнародного права.

Програма навчальної дисципліни: глобальні екологічні проблеми; поняття міжнародного права навколишнього середовища; становлення і розвиток міжнародного права навколишнього середовища; джерела міжнародного права навколишнього середовища; принципи міжнародного права навколишнього середовища; кодифікація міжнародного права навколишнього середовища; концепції екологічної безпеки та сталого розвитку; міжнародно-правовий захист екологічних прав людини; інституційний механізм

міжнародного права навколишнього середовища; відповідальність у міжнародному праві навколишнього середовища; реалізація міжнародного права навколишнього середовища.	
Нормативна / за вибором	
Нормативна	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
4-й	4-й
Семестр	
8-й	8-й
Лекції	
30 год.	8 год.
Практичні, семінарські заняття	
30 год.	6 год.
Контрольна робота	
1	1
Самостійна робота	
90 год.	136 год.
Форма контролю: екзамен	

1.6. Заплановані результати навчання:

У результаті вивчення дисципліни здобувачі повинні набути таких професійних (предметних, фахових) компетентностей: ПК1. Здатність розуміти природу, динаміку, принципи організації міжнародних відносин, форми та способи їх реалізації; види міжнародних суб'єктів та їх роль у сучасних міжнародних відносинах і міжнародній політиці; ПК4. Повага до честі і гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння їх правової природи. Знання і розуміння міжнародних стандартів прав людини, закріплених універсальними (на рівні ООН) і регіональними актами з прав людини (на рівні Ради Європи, ОБСЄ, Європейського Союзу, СНД); міжнародних універсальних і регіональних інституційних механізмів захисту прав людини; ПК11. Здатність надавати юридичні висновки і консультації з питань міжнародного права, національного права України та зарубіжних держав; визначати юридичні ризики тих або інших зовнішньополітичних або зовнішньоекономічних ініціатив, підбирати шляхи їхньої мінімізації. Та досягти таких програмних результатів: ПРН3. Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел; ПРН5. Давати короткий висновок щодо окремих фактичних обставин (даних) з достатньою обґрунтованістю; ПРН13. Донести до фахівців і нефахівців інформацію, ідеї, проблеми, рішення та власний досвід з актуальних питань міжнародного права; ПРН17. Працювати в групі, формуючи власний внесок у виконання завдань групи; відповідно до ОПП (http://law.karazin.ua/resources/doks/1-0_293_op_bak_2020.pdf)

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Міжнародне право навколишнього середовища – галузь сучасного міжнародного права

Тема № 1. Глобальні екологічні проблеми. Поняття міжнародного права навколишнього середовища.

Екологічні проблеми та виклики традиційному міжнародному правопорядку; нерациональне використання відновлюваних і невідновлюваних природних ресурсів;

воєнні конфлікти різних масштабів. Поняття «екологія». Міжнародне право навколишнього середовища як галузь міжнародного публічного права. Предмет та об'єкт міжнародного права навколишнього середовища. Спеціальні відділи у структурі міжнародних міжурядових організацій та міжнародних неурядових організацій та окремих організацій, які цілеспрямовано займаються вивченням цієї галузі. Суб'єкти міжнародного права навколишнього середовища. Зв'язок міжнародного права навколишнього середовища з іншими галузями міжнародного права.

Тема № 2. Становлення і розвиток міжнародного права навколишнього середовища.

Класифікація історичних періодів розвитку міжнародного права навколишнього середовища. Перші універсальні та регіональні акти – «рибні» конвенції: Конвенція між Францією і Великою Британією про рибальство 1867 р., Конвенція про боротьбу з перевиловом рибних ресурсів Північного моря 1882 р., Договір про регулювання вилову лосося в басейні Рейну 1886 р., Конвенція про рибальство у водах Дунаю і Прута 1907 р., Договір про збереження і захист котиків 1911 р., Договір між Англією і Нікарагуа про промисел морських черепах 1916 р., Конвенція про регулювання вилову морської та річкової камбали в районі Балтійського моря 1929 р., Конвенція з регулювання китобійного промислу 1931 р., Конвенції про захист птахів, корисних в сільському господарстві 1902 р., Конвенції про захист мігруючих птахів у Сполучених Штатах і Великій Британії 1916 р. та ін. Лондонська конвенція 1900 р. про збереження диких тварин, птахів і риби в Африці. Лондонська конвенція 1933 р. про збереження фауни і флори в їх природному стані. Вашингтонська конвенція про захист природи та збереження видів диких тварин і птахів Західної півкулі 1940 р. Міжнародний конгрес з охорони природи 1909 р. роль ООН у міжнародному співробітництві у сфері захисту навколишнього середовища. Міжнародний союз з охорони природи. Конференція ООН щодо збереження і використання природних ресурсів 1949 р. Конференція зі збереження морських живих ресурсів 1954 р. Резолюції ГА ООН у сфері захисту навколишнього середовища. Конференція ООН із проблем навколишнього середовища 1972 р. Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку 1992 р. Конференція з питань сталого розвитку малих острівних держав 1994 р., Конференція ООН з транскордонних рибних запасів та запасів далеко мігруючих видів 1995 р.

Тема № 3. Джерела міжнародного права навколишнього середовища.

Класифікація джерел міжнародного права навколишнього середовища. Міжнародні договори, як джерело права навколишнього середовища: договори загальної політичної спрямованості, які регулюють природоохоронний аспект у контексті забезпечення міжнародного миру і безпеки; договори власне екологічної спрямованості. Класифікація договорів залежно від ступеня пов'язаності предмета регулювання з природоохоронною проблематикою. Класифікація міжнародних договорів в залежності від об'єктної сфери дії: угоди, спрямовані на захист і охорону Світового океану, атмосферного і космічного простору, фауни і флори, а також угоди, спрямовані на регулювання і контроль за певними сферами людської діяльності, небезпечної для навколишнього середовища. Універсальні конвенції у сфері захисту навколишнього середовища. Міжнародний звичай, як джерело міжнародного права навколишнього середовища. Загальні принципи права, як джерело права навколишнього середовища. Рішення міжнародних судових установ, як джерело права навколишнього середовища. Доктрина, як джерело права навколишнього середовища. Рішення міжнародних міжурядових організацій, як джерело права навколишнього середовища. Рекомендаційні акти, як джерело права навколишнього середовища. Односторонні акти держав, як джерело права навколишнього середовища.

Тема № 4. Принципи міжнародного права навколишнього середовища.

Загальні та спеціальні принципи міжнародного права навколишнього середовища. Принцип незаподіявання шкоди навколишньому середовищу інших держав і районів, які перебувають за межами національної юрисдикції. Принцип захисту навколишнього середовища. Принцип, який закріплює право людини на свободу, рівність і належні умови життя, на навколишнє середовище такої якості, що дає можливість жити гідно і благополучно. Принцип невід'ємного суверенітету над природними ресурсами. Принцип незаподіяння шкоди навколишньому середовищу інших держав і районів, що перебувають за межами національної юрисдикції. Принцип попередньої оцінки впливу на навколишнє середовище. Принцип обміну інформацією та консультацій у сфері навколишнього середовища. Принцип превентивних дій. Принцип перестороги. Принцип «забруднювач платить». Принцип спільної, але диференційованої відповідальності держав. Принцип природоохоронного співробітництва. Принцип сталого розвитку та принцип екологічної безпеки. Принцип «навколишнє середовище – спільна турбота людства».

Тема № 5. Міжнародно-правовий захист екологічних прав людини.

Право на сприятливе навколишнє середовище. Класифікація екологічних прав людини. Міжнародний білль про права людини. Міжнародні документи рекомендаційного характеру, в яких визнається зв'язок між правами людини та охороною навколишнього середовища. Право на самовизначення і право вільно розпоряджатися природними багатствами і ресурсами. Право на життя. Право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд і необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту людини та її сім'ї, а також на безперервне поліпшення умов життя. Право на найвищий можливий рівень фізичного та психічного здоров'я, зокрема на поліпшення всіх аспектів гігієни зовнішнього середовища. Право на повагу приватного та сімейного життя і житла. Право на справедливі та сприятливі умови праці, що відповідають вимогам безпеки та гігієни. Право на свободу від дискримінації. Право на приватну власність. Право брати участь у культурному житті суспільства, насолоджуватися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі та користуватися його благами. Процесуальні екологічні права. Право на доступ до екологічної інформації. Право на участь у прийнятті рішень з питань, що стосуються навколишнього середовища. Право на доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища. Екологічні права корінних народів. Права «екологічних» біженців. SLAPP — процеси і захист прав «свистунів». Міжнародно-правові механізми захисту екологічних прав.

Тема № 6. Інституційний механізм міжнародного права навколишнього середовища.

Міжнародне співробітництво в галузі охорони навколишнього. Органи і спеціалізовані установи ООН. Конференція у Стокгольмі 1972 р. Конференція в Ріо 1992 р. Комісія ООН зі сталого розвитку, Всесвітній саміт зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі 2002 р. Доповідь Комісії Брундтланда 1987 р. Конвенція про зміну клімату, Конвенція про біорізноманіття, Конвенція про спустелення, Угода про далеко мігруючі рибні запаси та ін. Внесок Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури. Всесвітня організація охорони здоров'я. Продовольча та сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй. Міжнародна морська організація. Всесвітня метеорологічна організація. Комітет з охорони морського середовища. Міжнародне агентство з атомної енергії. Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП). Програма Монтевідео III. Проект ЮНЕП «Глобальна екологічна перспектива». Конференції ООН з питань охорони навколишнього середовища. Міжнародні неурядові організації. Міжнародний союз охорони природи. Всесвітній фонд дикої природи. Грінпіс Інтернешнл. Всесвітній альянс

екологічного права. Всесвітня рада підприємців з питань сталого розвитку. Всесвітня рада підприємців з питань сталого розвитку. Міжнародний олімпійський комітет.

Тема № 7. Відповідальність у міжнародному праві навколишнього середовища.

Міжнародно-правова відповідальність держав та кримінальна і цивільно-правова відповідальність фізичних і юридичних осіб згідно з міжнародним правом. Винна відповідальність і об'єктивна (абсолютна, сувора) відповідальність держав та фізичних і юридичних осіб згідно з міжнародним правом. Поняття шкоди навколишньому середовищу. «Значна», «істотна», «відчутна» шкода. Причинно-наслідковий зв'язок. Фактична підстава міжнародно-правової відповідальності. Екоцид, як міжнародний злочин. Отруєння радіоактивними речовинами повітряного, морського та космічного простору, розповсюдження різного виду зброї (бактеріологічної, хімічної), яка заборонена міжнародним правом і завдає значного негативного впливу на стан навколишнього середовища. Конвенція Ради Європи про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального права 1998 р. Юридичні наслідки порушення міжнародно-правового зобов'язання, зокрема, в екологічній сфері. Відповідальність за правомірну діяльність. Конвенція про Міжнародний фонд для компенсації збитків від забруднення нафтою 1992 р. Конвенція ООН з морського права 1982 р., Конвенції про запобігання забрудненню моря з суден 1973/1978 р. Міжнародний фонд для компенсації збитків від забруднення нафтою. Конвенції про цивільну відповідальність за ядерну шкоду.

Розділ 2. Міжнародно-правове регулювання небезпечної для навколишнього середовища діяльності та міжнародно-правова охорона компонентів навколишнього середовища.

Тема № 8. Охорона навколишнього середовища під час збройних конфліктів.

Принцип захисту навколишнього середовища в міжнародних угодах з роззброєння.

Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Принцип воєнної необхідності. Принцип пропорційності. принцип гуманності або застереження Мартенса. Принцип незаподіяння зайвих і надмірних страждань, закріплений у Санкт-Петербурзькій декларації та в Гаазькому положенні 1899 р. Договічне міжнародне гуманітарне право. IV Гаазька конвенція про закони і звичаї сухопутної війни 1907 р. Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів і бактеріологічних засобів (1925 р.). Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949 р.). Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1977 р.). Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення (1997 р.). Протокол III до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невивіркову дію (1980 р.). Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (1954 р.). Міжнародні угоди, що регулюють питання роззброєння та обмеження гонки озброєнь. Договір про Антарктику 1959 р. Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, в космічному просторі і під водою (Московський договір) 1963 р. Договір про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла, 1967 р. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р. Договір про заборону розміщення на дні морів і океанів та в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення 1971 р. Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) зброї і токсичної зброї та про їх знищення 1972 р. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення 1993 р. Договір про всеохоплюючу заборону ядерних випробувань 1996 р.

Тема № 9. Міжнародно-правове регулювання поведження з небезпечними для навколишнього середовища матеріалами і речовинами.

Міжнародно-правове співробітництво у випадку ядерної аварії та несанкціонованого використання ядерних матеріалів. Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу 1980 р. Конвенція про оперативне оповіщення про ядерну аварію і Конвенція про допомогу в разі ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації (1986 р.). Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму 2005 р. Міжнародно-правове регулювання поведження з радіоактивними відходами. Об'єднана конвенція про безпеку поведження з відпрацьованим паливом і про безпеку поведження з радіоактивними відходами 1997 р. Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням 1999 р. Бамакську конвенцію про заборону імпорту в Африку і контроль над транскордонним перевезенням та управлінням небезпечними відходами в межах Африки 1991 р. Четверта Ломейська конвенція між ЄС та країнами АКАТЕ (1989 р.). Конвенція про заборону ввезення небезпечних і радіоактивних відходів в острівні держави-члени Форуму та про контроль за транскордонним перевезенням і видаленням небезпечних відходів у межах Південно-Тихоокеанського регіону (1995 р.). Протокол про попередження забруднення Середземного моря в результаті транскордонного перевезення та видалення відходів (1996 р.). Нумейська конвенція про захист природних ресурсів і навколишнього середовища Південно-Тихоокеанського регіону (1986 р.). Регіональна угода про транскордонне переміщення небезпечних відходів (1992 р.). Рішення міжнародних судових/квазісудових установ у зазначеній сфері. Міжнародно-правове регулювання поведження з небезпечними хімічними речовинами. Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі 2001 р.

Тема № 10. Міжнародно-правова охорона морського та прісноводного середовища.

Охорона морського – одна з найбільш актуальних глобальних проблем сучасності. Міжнародно-правове регулювання запобігання забрудненню морського середовища внаслідок діяльності на морському дні. Міжнародно-правове регулювання запобігання забрудненню морського середовища в результаті захоронення. Конвенція щодо запобігання забрудненню моря скидами відходів та інших матеріалів 1972 р. (Лондонська конвенція). Міжнародна конвенція із запобігання забрудненню з суден 1973/1978 р. Міжнародно-правове регулювання запобігання забрудненню морського середовища з атмосфери або через неї. Міжнародно-правове регулювання співробітництва держав у випадку аварій на морі. Міжнародна конвенція про забезпечення готовності на випадок забруднення нафтою, боротьбу з ним та співробітництво 1990 р. Міжнародно-правова охорона морських живих ресурсів. Міжнародний трибунал з морського права. Принцип «інтегрованого управління річковими басейнами». Конвенція про охорону та використання транскордонних водотоків і міжнародних озер 1992 р.

Тема № 11. Міжнародно-правова охорона атмосферного повітря і космічного простору

Міжнародно-правове співробітництво в галузі запобігання транскордонному забрудненню повітря. Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані 1979 р. «Транскордонне забруднення повітря на великі відстані». Протокол про обмеження викидів оксидів азоту або їх транскордонних потоків 1988 р. Протокол про обмеження викидів летких органічних сполук або їх транскордонних потоків 1991 р. Протокол щодо подальшого скорочення викидів сірки 1994 р. Протокол щодо важких металів 1998 р. Протокол щодо стійких органічних забруднювачів 1998 р. Протокол про боротьбу з підкисленням, евтрофікацією і приземним озоном 1999 р. Міжнародна судова

практику у сфері міжнародно-правової охорони атмосферного повітря і космічного простору. Міжнародно-правова охорона озонowego шару. Монреальський протокол щодо речовин, які руйнують озоневий шар (1987 р.). Міжнародно-правове співробітництво в галузі запобігання зміні клімату. Проекти спільного впровадження. Механізм чистого розвитку. Торгівля викидами. Марракеські угоди 2001 р. Міжнародно-правова охорона космічного навколишнього середовища. Міжнародно-правове співробітництво держав у боротьбі з катастрофами природного і техногенного характеру.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п/ з	лаб.	інд.	с.р.		л	п	ла б.	ін д.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	1 2	13
Розділ 1. Міжнародне право навколишнього середовища – галузь сучасного міжнародного права												
Тема № 1. Глобальні екологічні проблеми. Поняття міжнародного права навколишнього середовища.	12	2	2			8	13					13
Тема № 2. Становлення і розвиток міжнародного права навколишнього середовища.	12	2	2			8	13					13
Тема № 3. Джерела міжнародного права навколишнього середовища.	12	2	2			8	16	2	2			12
Тема № 4. Принципи міжнародного права навколишнього середовища.	12	2	2			8	12					12
Тема № 5. Міжнародно-правовий захист екологічних прав людини.	16	4	4			8	14	2				12
Тема №6. Інституційний механізм міжнародного права навколишнього середовища.	12	2	2			8	16	2	2			12
Тема № 7: Відповідальність	12	2	2			8	17	2	2			13

у міжнародному праві навколишнього середовища.												
Розділ 2. Міжнародно-правове регулювання небезпечної для навколишнього середовища діяльності та міжнародно-правова охорона компонентів навколишнього середовища												
Тема № 8. Охорона навколишнього середовища під час збройних конфліктів. Принцип захисту навколишнього середовища в міжнародних угодах з роззброєння.	16	4	4			8	12					12
Тема № 9. Міжнародно-правове регулювання поводження з небезпечними для навколишнього середовища матеріалами і речовинами.	16	4	4			8	12					12
Тема № 10. Міжнародно-правова охорона морського та прісноводного середовища.	17	4	4			9	12					12
Тема № 11. Міжнародно-правова охорона атмосферного повітря і космічного простору.	13	2	2			9	13					13
Разом	150	30	30			90	150	8	6			136

4. Теми семінарських (денна/ заочна/дистанційна форма навчання) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Глобальні екологічні проблеми. Поняття міжнародного права навколишнього середовища.	2
2.	Становлення і розвиток міжнародного права навколишнього середовища.	2
3.	Джерела міжнародного права навколишнього середовища.	2/2
4.	Принципи міжнародного права навколишнього середовища.	2
5.	Міжнародно-правовий захист екологічних прав людини.	4
6.	Інституційний механізм міжнародного права навколишнього середовища	2/2
7.	Відповідальність у міжнародному праві навколишнього середовища.	2/2
8.	Охорона навколишнього середовища під час збройних конфліктів. Принцип захисту навколишнього середовища в міжнародних угодах з роззброєння.	4
9.	Міжнародно-правове регулювання поводження з небезпечними для навколишнього середовища матеріалами і речовинами.	4
10.	Міжнародно-правова охорона морського та прісноводного	4

	середовища.	
11.	Міжнародно-правова охорона атмосферного повітря і космічного простору.	2
	Разом	30/6

5. Завдання для самостійної роботи

(денна/ заочна/дистанційна форма навчання)

№ з\п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин
1.	Тема: Глобальні екологічні проблеми. Поняття міжнародного права навколишнього середовища. Завдання: ознайомитися з лекційним матеріалом, доктринальними джерелами, основними міжнародно-правовими актами в цій сфері правовідносин. Підготувати відповіді на контрольні запитання, відповіді на тести.	8/13
2.	Тема: Становлення і розвиток міжнародного права навколишнього середовища. Завдання: ознайомитися з лекційним матеріалом, доктринальними джерелами, основними міжнародно-правовими актами в цій сфері правовідносин. Підготувати відповіді на контрольні запитання, відповіді на тести.	8/13
3.	Тема: Джерела міжнародного права навколишнього середовища. Завдання: ознайомитися з лекційним матеріалом, доктринальними джерелами, основними міжнародно-правовими актами в цій сфері правовідносин. Підготувати відповіді на контрольні запитання, відповіді на тести.	8/12
4.	Тема: Принципи міжнародного права навколишнього середовища. Завдання: ознайомитися з лекційним матеріалом, доктринальними джерелами, основними міжнародно-правовими актами в цій сфері правовідносин. Підготувати відповіді на контрольні запитання, відповіді на тести.	8/12
5.	Тема: Міжнародно-правовий захист екологічних прав людини. Завдання: ознайомитися з лекційним матеріалом, доктринальними джерелами, основними міжнародно-правовими актами в цій сфері правовідносин. Підготувати відповіді на контрольні запитання, відповіді на тести.	8/12
6.	Тема: Інституційний механізм міжнародного права навколишнього середовища Завдання: ознайомитися з лекційним матеріалом, доктринальними джерелами, основними міжнародно-правовими актами в цій сфері правовідносин. Підготувати відповіді на контрольні запитання, відповіді на тести.	8/12
7.	Тема: Відповідальність у міжнародному праві навколишнього середовища. Завдання: ознайомитися з лекційним матеріалом, доктринальними джерелами, основними міжнародно-правовими актами в цій сфері правовідносин. Підготувати	8/13

	відповіді на контрольні запитання, відповіді на тести.	
8.	Тема: Охорона навколишнього середовища під час збройних конфліктів. Принцип захисту навколишнього середовища в міжнародних угодах з роззброєння. Завдання: ознайомитися з лекційним матеріалом, доктринальними джерелами, основними міжнародно-правовими актами в цій сфері правовідносин. Підготувати відповіді на контрольні запитання, відповіді на тести.	8/12
9.	Тема: Міжнародно-правове регулювання поведження з небезпечними для навколишнього середовища матеріалами і речовинами. Завдання: ознайомитися з лекційним матеріалом, доктринальними джерелами, основними міжнародно-правовими актами в цій сфері правовідносин. Підготувати відповіді на контрольні запитання, відповіді на тести.	8/12
10.	Тема: Міжнародно-правова охорона морського та прісноводного середовища. Завдання: ознайомитися з лекційним матеріалом, доктринальними джерелами, основними міжнародно-правовими актами в цій сфері правовідносин. Підготувати відповіді на контрольні запитання, відповіді на тести.	9/12
11.	Тема: Міжнародно-правова охорона атмосферного повітря і космічного простору. Завдання: ознайомитися з лекційним матеріалом, доктринальними джерелами, основними міжнародно-правовими актами в цій сфері правовідносин. Підготувати відповіді на контрольні запитання, відповіді на тести.	9/13
	Разом	90/136

6. Індивідуальні завдання

Індивідуальні завдання розвивають можливості самостійної роботи і сприяють більш поглибленому вивченню теоретичного матеріалу, формуванню вмінь використання знань для вирішення відповідних практичних завдань.

Види індивідуальних завдань з навчальної дисципліни (реферати, контрольні роботи, що виконуються під час аудиторних занять та самостійної роботи, курсові, дипломні роботи тощо) визначаються навчальним планом. Індивідуальні завдання полягають у підготовці реферату за визначеною, або обраною студентом за допомогою викладача, темою та інших видів робіт, які затверджуються кафедрою. Терміни видачі, виконання і захисту індивідуальних завдань визначаються програмою навчальної дисципліни.

Індивідуальні завдання виконуються особою, яка навчається, самостійно із одержанням необхідних консультацій з боку науково-педагогічного працівника. Допускаються випадки виконання робіт комплексної тематики кількома особами.

6.1. Теми рефератів

1. Поняття міжнародно-правової охорони навколишнього середовища.
2. Об'єкти міжнародно-правової охорони навколишнього середовища.
3. Міжнародні конференції з охорони навколишнього середовища і з забезпечення безпеки життя та здоров'я людини.

4. Суб'єкти міжнародно-правового співробітництва у сфері охорони навколишнього середовища та забезпечення безпеки життя та здоров'я людини.
5. Поняття міжнародного права навколишнього середовища.
6. Джерела міжнародного екологічного права.
7. Звичай як джерело міжнародного права навколишнього середовища.
8. Поняття та види суб'єктів міжнародного права навколишнього середовища.
9. Міжнародні екологічні організації.
10. Роль ООН у розвитку міжнародного права навколишнього середовища.
11. Спеціалізовані установи ООН, що діють у сфері міжнародного захисту навколишнього середовища.
12. Регіональні міжнародні організації, діяльність яких пов'язана з охороною навколишнього середовища.
13. Принципи охорони навколишнього середовища.
14. Міжнародна відповідальність у сфері охорони навколишнього середовища.
15. Відповідальність за транскордонну шкоду навколишнього середовища. Суб'єкти відповідальності.
16. Основні етапи кодифікації міжнародного права навколишнього середовища.
17. Види офіційної та неофіційної кодифікації міжнародного права навколишнього середовища.
18. Характеристика Міжнародного пакту з навколишнього середовища та розвитку 1995 р.
19. Юридичний зміст принципів міжнародної екологічної безпеки.
20. Зміст концепції сталого розвитку в міжнародних угодах та рішеннях міжурядових конференцій.
21. Принцип інтеграції та принцип міжгенераційної рівності.
22. Діяльність Комісії ООН зі сталого розвитку.
23. Цілі та предметні сфери діяльності Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП).
24. Міжнародні неурядові організації природоохоронного профілю.
25. «Червоні списки» Міжнародного союзу охорони природи.
26. Договори про обмін частини зовнішнього боргу країн, що розвиваються, на екологічні програми та проекти.
27. Поняття та форми «публічно-приватного партнерства» в міжнародному праві навколишнього середовища.

7. Методи навчання

Метод навчання – взаємопов'язана діяльність викладача та студента, спрямована на засвоєння студентами системи знань, набуття умінь і навичок, їх виховання і загальний розвиток.

Пояснювально-ілюстративний метод або інформаційно-рецептивний. Студенти одержують знання на лекції, з навчальної або методичної літератури. Студенти сприймають і осмислюють факти, оцінки, висновки й залишаються в межах репродуктивного (відтворюючого) мислення. Цей метод знаходить широке застосування для передачі великого масиву інформації.

Репродуктивний метод. Діяльність студентів носить алгоритмічний характер, тобто виконується за інструкціями, приписами, правилами в аналогічних, подібних з показаним зразком ситуаціях. Організовується діяльність студентів за кількаразовим відтворенням засвоєваних знань. Для цього використовуються різноманітні вправи, практичні завдання, програмований контроль, різні форми самоконтролю.

Метод проблемного викладу. Науково-педагогічний працівник (НПП) до викладу матеріалу ставить проблему, формулює пізнавальне завдання на основі різних джерел і засобів. Показує спосіб вирішення поставленого завдання. Спосіб досягнення мети – розкриття системи доказів, порівняння точок зору, різних підходів. Студенти стають свідками й учасниками наукового пошуку. Студенти не тільки сприймають, усвідомлюють і запам'ятовують готову інформацію, але й стежать за логікою доказів, за рухом думки НПП.

Частково-пошуковий, або евристичний, метод. Полягає в організації активного пошуку рішення висунутих у навчанні (або сформульованих самостійно) пізнавальних завдань. Пошук рішення відбувається під керівництвом НПП. Процес мислення здобуває продуктивний характер. Процес мислення поетапно направляється й контролюється НПП або самими студентами на основі роботи над програмами (у тому числі й комп'ютерними) і навчальними посібниками. Метод дозволяє активізувати мислення, викликати зацікавленість до пізнання на семінарах.

Дослідницький метод. Проводиться аналіз матеріалу, постановки проблем і завдань і короткого усного або письмового інструктажу студентів. Студенти самостійно вивчають літературу, джерела, виконують інші дії пошукового характеру. Завдання, які виконуються з використанням дослідницького методу, повинні містити в собі всі елементи самостійного дослідницького процесу (постановку завдання, обґрунтування, припущення, пошук відповідних джерел необхідної інформації, процес розв'язання завдання).

Дискусійні методи. Елементи дискусії (суперечки, зіткнення позицій, навмисного загострення й навіть перебільшення протиріч в обговорюваному змістовному матеріалі) можуть бути використані майже в будь-яких організаційних формах навчання, включаючи лекції.

Метод моделювання. Моделювання ситуацій під час навчального процесу – це створення таких ситуацій-моделей, де реальні об'єкти замінюються символами і взаємовідносини між учасниками діяльності складаються не природно, а організовані спеціально під керівництвом НПП, тобто штучно.

8. Методи контролю

Методи контролю – це способи діагностичної діяльності, які дозволяють здійснювати зворотний зв'язок у процесі навчання з метою отримання даних про успішність навчання, ефективність навчального процесу.

Контрольні заходи визначають відповідність рівня набутих студентами знань, умінь та навичок вимогам нормативних документів щодо вищої освіти.

Самоконтроль призначений для самооцінки здобувачами вищої освіти якості засвоєння навчального матеріалу навчальної дисципліни (розділу, теми). З цією метою в навчальних посібниках для кожної теми (розділу), а також у методичних розробках для семінарських занять передбачаються питання для самоконтролю.

Кафедральний контроль проводиться з метою оцінки рівня підготовки студентів з навчальної дисципліни на різних етапах її вивчення і здійснюється у вигляді вхідного, поточного, рубіжного та семестрового контролю.

В освітньому процесі використовуються такі види контролю результатів навчання: вхідний, поточний протягом семестру, контрольні роботи, передбачені навчальним планом, приймання індивідуальних завдань, курсових робіт, підсумковий семестровий, відстрочений контроль.

Вхідний контроль проводиться перед вивченням нового курсу з метою визначення рівня підготовки студентів з дисциплін, які забезпечують цей курс. Вхідний контроль проводиться на першому занятті за завданнями, що відповідають програмам попереднього навчання. Результати контролю аналізуються на кафедральних (міжкафедральних) нарадах та засіданнях методичних комісій спільно з науково-педагогічними працівниками,

які проводять заняття із забезпечувальною дисципліни. За результатами вхідного контролю розробляються заходи з надання індивідуальної допомоги студентам, коригування освітнього процесу.

Поточний контроль проводиться на всіх видах аудиторних занять протягом семестру. Поточний контроль може проводитися у формі усного опитування або письмового контролю на практичних, семінарських заняттях, лекціях, у формі колоквиуму, виступів студентів при обговоренні питань на семінарських заняттях, у формі комп'ютерного тестування тощо. Конкретні форми проведення поточного контролю та критерії оцінки рівня знань визначаються програмою навчальної дисципліни. Результати оцінювання роботи студентів мають бути доведені до відома студентів своєчасно. Формою поточного контролю є ректорські контрольні роботи. Результати оцінювання ректорських контрольних робіт можуть зараховуватися як результати виконання контрольної роботи, передбаченої навчальним планом.

Семестровий екзамен – форма підсумкового контролю, що полягає в оцінюванні засвоєння студентами лекційного матеріалу, а також виконаних ними певних робіт на семінарських заняттях. Максимальна сума балів, яку може набрати студент при складанні екзамену (заліку) з навчальної дисципліни, складає 40.

Оцінка підсумкового контролю виставляється за національною шкалою як сума балів, набраних здобувачем вищої освіти протягом семестру при виконанні контрольних заходів, передбачених програмою навчальної дисципліни (практики) та балів, набраних при складанні семестрового екзамену (заліку).

Максимальна сума балів, які може набрати студент при вивченні навчальної дисципліни (проходженні практики), складає 100.

8.1. Питання, які виносяться на складання поточного та підсумкового контролю

1. Глобальні екологічні проблеми.
2. Об'єктивні фактори, які сприяють розвитку міжнародного співробітництва у сфері охорони навколишнього середовища.
3. Поняття «екологія», «навколишнє середовище», «природне середовище», «міжнародне екологічне право», «міжнародне право навколишнього середовища».
4. Предмет і об'єкт міжнародного права навколишнього середовища.
5. Особливість суб'єктів міжнародного права навколишнього середовища?
6. Особливості міжнародного права навколишнього середовища як галузі міжнародного права.
7. Зв'язок міжнародного права навколишнього середовища з іншими галузями міжнародного права.
8. Основні етапи становлення міжнародного права навколишнього середовища.
9. Регіональні «рибні» конвенції, які регулювали режим використання рибних запасів.
10. Основні міжнародно-правові акти, ухвалені в другий період розвитку міжнародного права навколишнього середовища.
11. Характерні особливості третього періоду розвитку міжнародного права навколишнього середовища.
12. Характерні особливості четвертого періоду розвитку міжнародного права навколишнього середовища.
13. Джерела міжнародного права навколишнього середовища.
14. Класифікація міжнародних договорів у сфері охорони навколишнього середовища.
15. «Рамковий підхід» до розробки та ухвалення міжнародних угод у сфері охорони навколишнього середовища.
16. Міжнародний звичай і загальні принципи права у сфері охорони навколишнього середовища.
17. Рішення міжнародних міждержавних організацій, як джерело міжнародного права навколишнього середовища.

18. Односторонні акти держав та рекомендаційні акти у сфері охорони навколишнього середовища.
19. Загальні принципи міжнародного права навколишнього середовища.
20. Спеціальні принципи міжнародного права навколишнього середовища.
21. Принцип невід'ємного суверенітету над природними ресурсами.
22. Принцип незаподіяння шкоди навколишньому середовищу інших держав і районів, що перебувають за межами національної юрисдикції.
23. Принцип попередньої оцінки впливу на навколишнє середовище.
24. Принцип обміну інформацією та консультацій у сфері навколишнього середовища.
25. Принцип превентивних дій. Принцип перестороги. Принцип «забруднювач платить».
26. Принцип спільної, але диференційованої відповідальності держав. Принцип природоохоронного співробітництва.
27. Принцип сталого розвитку та принцип екологічної безпеки. Принцип «навколишнє середовище — спільна турбота людства».
28. Право на сприятливе навколишнє середовище.
29. Право на сприятливе навколишнє середовище. Класифікація екологічних прав людини.
30. Екологічні права людини.
31. Процесуальні екологічні права людини.
32. Екологічні права корінних народів.
33. Права «екологічних» біженців.
34. Міжнародно-правові механізми захисту екологічних прав.
35. Органи і спеціалізовані установи ООН у сфері захисту навколишнього середовища.
36. Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП).
37. Конференції ООН з питань охорони навколишнього середовища.
38. Місце міжнародних неурядових організацій у у сфері міжнародного захисту навколишнього середовища.
39. Звичаєве міжнародне гуманітарне право та міжнародне право навколишнього середовища.
40. Договірне міжнародне гуманітарне право та міжнародне право навколишнього середовища.
41. Міжнародні природоохоронні угоди та рекомендаційні акти у сфері охорони навколишнього середовища під час збройних конфліктів.
42. Міжнародні угоди, що регулюють питання роззброєння та обмеження гонки озброєнь.
43. Міжнародно-правове співробітництво у випадку ядерної аварії та несанкціонованого використання ядерних матеріалів.
44. Міжнародно-правове регулювання поведження з радіоактивними відходами.
45. Міжнародно-правове регулювання поведження з небезпечними відходами.
46. Міжнародно-правове регулювання поведження з небезпечними хімічними речовинами.
47. Охорона морського — одна з найбільш актуальних глобальних проблем сучасності.
48. Міжнародно-правове регулювання запобігання забрудненню морського середовища з наземних джерел.
49. Міжнародно-правове регулювання запобігання забрудненню морського середовища в результаті захоронення.
50. Міжнародно-правове регулювання запобігання забрудненню морського середовища з суден.
51. Міжнародно-правове регулювання запобігання забрудненню морського середовища з атмосфери або через неї.
52. Міжнародно-правове регулювання співробітництва держав у випадку аварій на морі.

53. Регіональне співробітництво держав із запобігання забрудненню морського середовища.
54. Міжнародно-правова охорона морських живих ресурсів.
55. Практика МС ООН щодо «рибної» юрисдикції та практика Міжнародного трибуналу щодо повноважень прибережної держави у своїй виключній економічній зоні з охорони морських живих ресурсів.
56. Охорона міжнародних водотоків.
57. Міжнародно-правове співробітництво в галузі запобігання транскордонному забрудненню повітря.
58. Міжнародна судова практику у сфері міжнародно-правової охорони атмосферного повітря і космічного простору.
59. Міжнародно-правова охорона озонового шару.
60. Міжнародно-правове співробітництво в галузі запобігання зміні клімату.
61. Міжнародно-правова охорона космічного навколишнього середовища.
62. Міжнародно-правове співробітництво держав у боротьбі з катастрофами природного і техногенного характеру.
63. Основні етапи кодифікації міжнародного права навколишнього середовища.
64. Види офіційної та неофіційної кодифікації міжнародного права навколишнього середовища.
65. Характеристика Міжнародного пакту з навколишнього середовища та розвитку 1995 р.
66. Концепції екологічної безпеки та сталого розвитку.
67. Функції Комісії ООН зі сталого розвитку.
68. Реалізація міжнародного права навколишнього середовища: питання термінології.
69. Проблема ефективності міжнародного права навколишнього середовища.
70. Фрагментація міжнародного права навколишнього середовища.
71. Міжнародно-правовий механізм забезпечення реалізації міжнародних природоохоронних угод.
72. Механізми з питань дотримання.
73. Діяльність ЮНЕП.
74. Механізм вирішення міжнародних спорів у сфері охорони навколишнього середовища.
75. Міжнародно-правові основи співробітництва держав з охорони біорізноманіття Землі.
76. Міжнародно-правова охорона тваринного світу.
77. Міжнародно-правова охорона рослинного світу.
78. Міжнародно-правова охорона ґрунтів, ландшафтів, гірських комплексів.
79. Міжнародно-правова охорона всесвітньої культурної і природної спадщини.
80. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища Антарктики.
81. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища Арктики.
82. Діяльність Європейської Економічної Комісії ООН.
83. Національне законодавство України у сфері захисту навколишнього середовища.
84. Інституційні механізми охорони навколишнього середовища в Україні.
85. Здійснення міжнародних угод в Україні.

9. Схема нарахування балів

Денна/заочна форма

Загальна кількість балів – 100.

Кількість балів за екзамен/залік – 40.

Кількість балів протягом семестру – 60:

Кількість балів за відповіді на семінарських заняттях $\Sigma 40 = 40$:

Формула обчислення

$$\Sigma 40 = \frac{\Sigma 1}{\Sigma 2} \times 8 \text{ (вісім)}$$

Примітка:

$\Sigma 40$ – сума максимальної кількості балів

$\Sigma 1$ – сума балів, що отримав студент за відповіді на семінарських заняттях.

$\Sigma 2$ – кількість семінарських занять протягом семестру.

8 – коефіцієнт

Контрольна робота – 20 балів.

Поточний контроль						Індивідуальне завдання	Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Разом	Екзамен /залік	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	TN					
$\Sigma 40$						-	20	60	40	100

T1, T2 ... TN – теми.

За результативну наукову роботу (написання наукової роботи, тез доповідей, участь у науково-практичних конференціях, участь у роботі гуртка тощо) за профілем цієї дисципліни, за рішенням кафедри відповідно до критеріїв, встановлених програмою навчальної дисципліни, студент може отримати до 10 додаткових (заохочувальних) балів, але в межах максимальної загальної суми балів – 100.

Відповідь на семінарському занятті – **1-5 балів.**

Критерії оцінювання усної відповіді.

Поточний контроль здійснюється, зокрема, у формі опитування та перевірки результатів виступів на семінарських та практичних заняттях в п'ятибальній шкалі оцінок.

5 балів ставиться за наступних умов:

- студент активно працює протягом усього практичного заняття;

- дає повний, правильний, послідовний, зв'язний, обґрунтований виклад питання, що супроводжується правильними прикладами з доктринальних джерел та посиланням на чинне законодавство;

- все, що викладається, повинно свідчити про глибоке розуміння і орієнтацію в явищах і процесах, що вивчаються;

- правильні вичерпні відповіді на додаткові питання викладача.

4 бали ставиться за наступних умов:

- студент активно працює протягом практичного заняття;

- дає правильний, повний виклад змісту підручника і матеріалу, поданого викладачем, але на додаткові контрольні питання, які ставить викладач для з'ясування глибини розуміння і вміння орієнтуватися в явищах і процесах, відповідає лише з деякою допомогою викладача чи колег;

- недостатньо вичерпні відповіді на додаткові запитання викладача.

3 бали ставиться за наступних умов:

- студент на занятті поводить себе пасивно, відповідає лише за викликом викладача;

- в цілому виявляє знання основного навчального матеріалу, що розглядається, але під час відповіді допускає помилки і усвідомлює їх тільки після вказівки викладача;
- відповіді на запитання дає не одразу, а тільки після деякого напруження пам'яті, при чому відповіді нечіткі;
- не в змозі без допомоги викладача вивести співвідношення з іншими проблемами дисципліни, що вивчається;

2 бали ставиться за наступних умов:

- допускає суттєві помилки або зовсім пропускає матеріал і частково виправляє ці помилки тільки після вказівки викладача;
- студент виявляє незнання значної частини навчального матеріалу, нелогічно і невпевнено його викладає, у відповіді мають місце заминки і перерви, не може пояснити проблему, хоча і розуміє її;
- викладає матеріал не достатньо зв'язно і послідовно.

1 бал ставиться за наступних умов:

- студент припускається грубих помилок при викладі матеріалу і не виправляє ці помилки навіть при вказівці на них викладача;
- виявляє нерозуміння навчального матеріалу і як наслідок цього – повна відсутність навичок як в аналізі явищ, так і у подальшому виконанні практичних завдань.

Критерії оцінювання контрольних та екзаменаційних/залікових робіт.

Контрольні та екзаменаційні (залікові) роботи виконуються у письмовій формі. Контрольна робота складається з відкритих або тестових завдань, екзаменаційна/залікова робота – із 40 тестових завдань. Кожне тестове завдання має чотири варіанти відповідей, тільки одна з яких є правильною; за кожну правильну відповідь нараховується один бал.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою	
	За чотирирівневою шкалою оцінювання	За дворівневою шкалою оцінювання
90-100	відмінно	зараховано
70-89	добре	зараховано
50-69	задовільно	зараховано
1-49	незадовільно	незараховано

10. Рекомендована література

Міжнародно-правові акти:

1. Статут Міжнародного Суду ООН 1945 р. URL: <http://www.un.org/russian/documen/basicdoc/statut.htm>.
2. Convention on long-range transboundary air pollution 1979. URL: <https://unece.org/sites/default/files/2021-05/1979%20CLRTAP.e.pdf>.
3. Cartagena protocol on biosafety to the convention on biological diversity. URL: <https://bch.cbd.int/protocol/text/>.
4. The Convention on Biological Diversity. URL: <https://www.cbd.int/convention/>.
5. The Nagoya Protocol on Access and Benefit-sharing. URL: <https://www.cbd.int/abs/>.

6. Rotterdam Convention on the Prior Informed Consent Procedure for Certain Hazardous Chemicals and Pesticides in International Trade. URL: <http://www.pic.int/TheConvention/Overview/TextoftheConvention/tabid/1048/language/en-US/Default.aspx>.
7. Stockholm Convention on persistent organic pollutants. URL: <http://www.pops.int/TheConvention/Overview/TextoftheConvention/tabid/2232/Default.aspx>
8. Minamata Convention on Mercury. URL: <https://mercuryconvention.org/en/documents/minamata-convention-mercury-text-and-annexes>.
9. Convention on the transboundary effects of industrial accidents. URL: <https://unece.org/fileadmin/DAM/env/documents/2006/teia/Convention%20E.pdf>.
10. United Nations framework convention on climate change. URL: https://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf.
11. Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change. URL: <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf>.
12. The Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer. URL: <https://ozone.unep.org/treaties/montreal-protocol>.
13. The Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer. URL: <https://ozone.unep.org/treaties/vienna-convention>.
14. UNECE Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention). URL: <https://unece.org/environment-policy/public-participation/aarhus-convention/text>.
15. Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats (ETS No. 104) . URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=104>.
16. European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and other Scientific Purposes (ETS No. 123). URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=123>.
17. The Convention for the Conservation of Antarctic Marine Living Resources (CAMLR Convention). URL: <https://www.ccamlr.org/en/organisation/camlr-convention-text>.
18. United Nations convention to combat desertification. URL: https://www2.unccd.int/sites/default/files/relevant-links/2017-01/UNCCD_Convention_ENG_0.pdf.
19. Convention on the protection and use of transboundary watercourses and international lakes. URL: <https://unece.org/fileadmin/DAM/env/water/pdf/watercon.pdf>.
20. Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті, 25 лютого 1991 р. Збірник міжнародно-правових актів у сфері охорони довкілля. Вид. 2-ге, доп. Львів: Норма, 2002. С. 66–77.
21. Concept of International Ecological Security (Submitted by Ambassador Milos Viejvoda (Czechoslovakia) at ECOSOC, Geneva, 6–29 July 1988). Environmental Policy and Law. 1988. Vol. 18. P. 189–190.
22. Report of the World Commission on Environment and Development «Our Common Future» 1987 UN Doc. A/42/47 (1987). URL: <http://habitat.igc.org/open-gates/wced-ocf.htm>
23. Case of Pine Valley Developments Ltd. and others v. Ireland. Judgment of 29 November 1991. URL: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Pine%20%7C%20Valley%20%7C%20Developments%20%7C%20Ltd%20%7C%20Ireland&sessionId=19716055&skin=hudoc-en>.
24. Case of Fredin v. Sweden. Judgment of 18 February 1991. URL: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Fredin%20%7C%20Sweden&sessionId=19716130&skin=hudoc-en>.

25. Case of Matos e Silva, Lda., and others v. Portugal. Judgment of 27 August 1996. URL: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Matos%20%7C%20e%20%7C%20Silva%2C%20%7C%20Lda%20%7C%20Portugal&sessionid=19716130&skin=hudoc-en>.
26. Case McGinley and Egan v. the United Kingdom. Judgment of 9 June 1998. URL: http://www.hrcr.org/safrica/access_information/ECHR/McGinley.html.
27. Resolution of Inter-American Commission on human rights No. 12/85, Case No. 7615 (Brazil), March 5, 1985. URL: http://www.wcl.american.edu/pub/humright/digest/Inter-American/english/annual/1984_85/res1285.html.
28. Case of Bladet Tromsø and Stensaas v. Norway. Judgment of 20 May 1999. URL: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Stensaas%20%20Norway&sessionid=26679215&skin=hudoc-en>.
29. Case of Thoma v. Luxembourg. Judgment of 29 March 2001. URL: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Thoma%20%20Luxembourg&sessionid=26679215&skin=hudoc-en>.
30. Case of Lopez Ostra v. Spain. Judgment of 23 November 1994. URL: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Lopez%20%7C%20Ostra%20%7C%20Spain&sessionid=19716309&skin=hudoc-en>.
31. Case of Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua. Judgment of the Inter-American Court of human rights of 31 August 2001. URL: <http://www.austlii.edu.au/au/journals/ILB/2002/43.html>.

Основна література:

1. М. М. Микієвич Н. І. Андрусевич Т. О. Будякова. Європейське право навколишнього середовища: навчальний посібник. Львів, 2004. 256 с.
2. Медведєва М.О., Задорожній О.В. Міжнародне право навколишнього середовища. Видавничий дім “Промені”, 2010. 510 с.
3. Білоцький С.Д. Міжнародно-правові засади та інституційні механізми регулювання відносин у сфері екологічно орієнтованої енергетики. Фенікс, 2015. 546 с.
4. Медведєва М.О. Теоретичні та практичні аспекти реалізації міжнародно-правових норм у галузі охорони навколишнього середовища. Фенікс, 2012. 484 с.
5. М. О. Медведєва, В. В. Гуменюк. До питання про механізми з недотримання багатосторонніх угод з охорони навколишнього середовища. Правова держава. 2020. 38. С. 170-176.
6. International Environmental Law. Multilateral Environmental Agreements. Hanoi: International publishing house, 2017. 95 p. URL: <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/21491/MEA-handbook-Vietnam.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
7. Сироїд Т.Л., Фоміна Л.О. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник / за заг. ред. д.ю.н., проф. Т.Л. Сироїд. Х. Право. 2019. 472 с.
8. Сироїд Т.Л. Міжнародне публічне право: підручник. Одеса: Фенікс, 2018. 744 с.
9. Сироїд Т.Л. Міжнародне публічне право: підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право. 2020. 648 с.
10. Сироїд Т.Л., Гавриленко О.А., Фоміна Л.О. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: посібник для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання / за заг. ред. д.ю.н., проф. Т.Л. Сироїд. Вид. 4-те вид., перероб і допов. Харків: Право. 2021. 462 с.
11. Основи права Європейського Союзу: підручник / за заг. ред. Т.Л. Сироїд. Харків: Право, 2020. 590 с.

12. Birnie P. *International law and Environment* / P. Birnie, A. Boyle. Oxford: Oxford University Press, 2002. 798 p.
13. DeGarmo D. K. *International environmental treaties and state behavior. Factors influencing cooperation*. New York; London: Routledge, 2004. 194 p.
14. *Environmental change and international law: New challenges and dimensions* / Ed. by E. Brown Weiss. Tokyo: The United Nations University Press, 1992. URL: <http://www.unu.edu/unupress/unupbooks/uu25ee/uu25ee00.htm>.
15. Fitzmaurice M. A. *International protection of the environment*. The Hague; Boston; London: Martinus Nijhoff Publishers, 2002. 488 p.
16. R. Hahn, K. Richards. The internationalisation of environmental regulation. *Harvard International Law Journal*. 1989. Vol. 30. P. 433–440.
17. Kiss A. *International environmental law* / A. Kiss, D. Shelton. Nairobi: UNEP, 2004. 446 p.
18. Louka E. *International environmental law: fairness, effectiveness and world order*. Cambridge, England: Cambridge University Press, 2006. 536 p.
19. Sands Ph. *Principles of international environmental law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 1248 p.
20. Shelton D. *Judicial handbook on environmental law* / D. Shelton, A. Kiss. Nairobi: United Nations Environment Programme, 2005. 131 p.
21. Wolfrum R. *Conflicts in international environmental law* / R. Wolfrum R., N. Matz. Berlin; London: Springer, 2003. 213 p.
22. Андрейцев В. І. *Право екологічної безпеки: навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. 332 с.*
23. Буткевич В. Г. *Міжнародне право навколишнього середовища // Міжнародне право: Основні галузі: Підруч. / За ред. В. Г. Буткевича. К.: Либідь, 2004. С. 502–538.*
24. *Екологічні проблеми людства та міжнародне співробітництво в галузі охорони навколишнього природного середовища: Конспект лекцій. Київський торговельно- економічний ун-т; Укл. І. В. Чаус, М. Г. Іванова. К., 1995. 19 с.*
25. Задорожній О. *Геноцид «болотних арабів» у світлі норм міжнародного водного права, міжнародного права захисту прав людини та міжнародного гуманітарного права. Український часопис міжнародного права. 2005. № 2. С. 88–92.*
26. *Збірник міжнародно-правових актів у сфері охорони довкілля / Відп. ред. проф. С. Кравченко. Вид. 2-ге, доп. Львів: Норма, 2002. 416 с.*
27. *Кравченко С. М. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища / С. М. Кравченко, А. О. Андрусевич, Дж. Е. Бонайн / Під заг. ред. проф. С. М. Кравченко. Львів: Видавничий центр ЛНУ Імені І. Франка, 2002. 336 с.*
28. С. Кравченко, А. Андрусевич *Розвиток екологічних прав людини у міжнародному праві. Право України. 2001. № 2. С. 133–136.*
29. Трегобчук В. *Концепція сталого розвитку для України. Вісник НАН України. 2002. № 2. С. 31–40.*
30. Яцик А. В. *Екологічна безпека в Україні. К.: Генеза, 2001. 216 с.*
31. Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. *Міжнародне право прав людини: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 564 с.*
32. Сироїд Т.Л. *Міжнародне кримінальне право: підручник. Харків: Право. 2023. 512 с.*

Допоміжна література:

1. Beyerlin U. The role of NGOs in international environmental litigation. *Heidelberg Journal of International Law*. 2001. Vol. 61. P. 357–378.

2. Bilder R. The settlement of disputes in the field of the international law of the environment. *Recueil des cours L'Academie de Droit International de la Haye*. 1975. Vol. 144, Iss. I. P. 139–240.
3. Bodansky D. What's so bad about unilateral action to protect the environment. *European Journal of International Law*. 2000. Vol. 11, No. 2. P. 339–347.
4. Boisson L. de Chazournes. Unilateralism and environmental protection: issues of perception and reality of issues. *European Journal of International Law*. 2000. Vol. 11, No. 2. P. 315–338.
5. Brunnee J. The United States and International Environmental Law: Living with the elephant. *European Journal of International Law*. 2004. Vol. 15, No. 4. P. 617–649.
6. Chambers B. Towards an improved understanding of legal effectiveness of international environmental treaties. *Georgetown International Environmental Law Review*. 2004. URL: http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3970/is_200404/ai_n9406096/.
7. De Sadeleer N. Environmental principles – from political slogans to legal rules. Oxford: Oxford University Press, 2002. 482 p.
8. International law and sustainable development: principles and practice / Eds. Schrijver N., Weiss F. Leiden; Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2004. 711 p.
9. Marshall Dena. An organization for the world environment: Three models and analysis. *Georgetown International Environmental Law Review*. 2002. URL: http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3970/is_200210/ai_n9111105/.
10. McIntyre O. The Emergence of an «Ecosystem Approach» to the protection of international watercourses under International Law. *Review of European Community and International Environmental Law*. 2004. Vol. 13, No. 1. P. 1–14.
11. Orellana M. A. Criminal punishment for environmental damage: Individual and state responsibility at a crossroad. *Georgetown International Environmental Law Review*. 2005. URL: http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3970/is_200507/ai_n14684851
12. Rose G. Compliance mechanism under selected multilateral environmental agreements / G. Rose, L. Kurukulasuriya. UNEP: Earthprint, 2007. 142 p.
13. Safeguarding multilateral environmental agreements from international trade rules and settling trade and environment disputes outside the WTO. Is the WTO the only way? Briefing paper published by Adelphi Consult, Friends of the Earth Europe and Greenpeace. URL: http://www.foeeurope.org/publications/2005/alternatives_wto.pdf.
14. Sand P. H. Information disclosure as an instrument of environmental governance. *Heidelberg Journal of International Law*. 2003. Vol. 63. P. 487–502.
15. Sand P. H. International environmental law after Rio. *The European Journal of International Law*. 1993. Vol. 4, No. 3. P. 377–389.
16. Scherr S. Jacob, Gregg R. Juge. Johannesburg and beyond: The 2002 World Summit on sustainable development and the rise of partnerships. *Georgetown International Environmental Law Review*. 2006. URL: http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3970/is_200604/ai_n17187880/pg_24/
17. Weinstein Tara. Prosecuting attacks that destroy the environment: Environmental crimes or humanitarian atrocities? *Georgetown International Environmental Law Review*. 2005. URL: http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3970/is_200507/ai_n14684873/pg_4
18. Wetterstein P. Harm to the environment: the right to compensation and the assessment of damages. Oxford: Clarendon Press, 1997. 263 p.
19. Wolfrum R. Means of ensuring compliance with and enforcement of International Environmental Law. *Recueil des Cours*. 1999. Vol. 272. P. 13–154.
20. Довідник чинних міжнародних договорів України у сфері охорони довкілля / Кол. авт.: Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З. Львів, 2009. 203 с.
21. Екологічне право України. Академічний курс: Підруч. для вищ. навч. закл. / Балюк Г. І., Барбашова Н. В., Гетьман А. П. та ін.; заг. ред. Ю. С. Шемшученко; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Київський ун-т права. К. : Юридична думка, 2005. 848 с.

22. Задорожній О. «Міжнародне водне право» як концептуальна модель та система позитивних норм. *Український часопис міжнародного права*. 2004. № 4. С. 78–80.
23. Medvedieva M., Smirnova X. Climate and Energy Governance at a Crossroad: Global, Regional and National Dimensions. *Electrotehnica, Electronica, Automatica*. 2019. Vol. 67, No. 1. P. 101-114 (Scopus).

11. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення:

1. Офіційний сайт Європейського Союзу. URL: <http://europa.eu/>.
2. Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. URL: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>.
3. Офіційний сайт Міжнародного суду Організації Об'єднаних Націй. URL: <https://www.icj-sij.org/home>.
4. Офіційний сайт Організації американських держав. URL: <http://www.oas.org/en/default.asp>.
5. Офіційний сайт Організації з безпеки та співробітництва в Європі. URL: <http://www.osce.org/>.
6. Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй. URL: <https://www.un.org/fr/about-us>.
7. Офіційний сайт Ради Європи. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal>.
8. Офіційний сайт Африканського Союзу. URL: <https://au.int/en>.
9. Офіційний сайт ЮНЕП. URL: <https://www.unep.org>.
10. Офіційний сайт Європейського агентства з охорони навколишнього природного середовища. URL: <https://www.eea.europa.eu>.